

Rikas keskiaika

Kirsi Salonen: Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalais-ten rikkomuksista keskiajalla. SKS, Historiallisia tutkimuksia 249, 2009. 337 s.

Keskiajan suomalainen mies tai nainen veloitettiin tunnustamaan syntinsä rippi-isälle vähintään keran vuodessa. Pappi kuunteli, kyseli tarkentavia kysymyksiä, määräsi tarvittavat katumusharjoitukset ja lopulta julisti synnit anteeksi. Näin ihminen vapautui mieltään painavista asioista. Pappi ei saanut kertoa kenellekään ihmisten synneistä, ja myös katumusharjoitukset oli määrättävä niin, etteivät muut tajuaisi tuon ihmisen tekevän nyt katumusharjoituksia jonkin synnin vuoksi. Kuulostaa varsin hienotunteiselta.

Mutta jos kyseessä oli maallinen oikeus ja esimerkiksi varkaustapaus, tilanne oli tyystin toinen. Tapaus käsiteltiin julkisesti, ja lukuisien varkaudesta syytettyjen ihmisten nimi ja kohtalo on luettavissa säilyneiden keskiaikaisten dokumenttien sivuilta. Maininnat ovat lyhyitä mutta paljon puhuvia: heinäkuussa 1477 Martin Jensson tuomittiin hirtettäväksi, koska hän oli varastanut Ingwar Diecknin lehmän. Lähteestä kävi ilmi, että tuomittu tunsu rangaistuksen hyvin entuudestaan; hän toimi Turussa pyövelinä. Korppoossa syntynyt piika Kadrin puolestaan tuomittiin elävältä haudattavaksi 1488, koska hän oli varastanut isännältään Hans Ulffilta 16 markkaa. Piika

Kadrinin rikosta pidettiin erityisen raskauttavana, koska hän oli varastanut omalta isännältään ja näin rikkonut rauhanvaloja vastaan.

Näistä esimerkeistä käy ilmi kaksi eroa: ensinnäkin, hengellisen ja maallisen vallan käytännöt olivat kovin erilaiset. Toiseksi sukupuoli vaikutti rangaistuksen sisältöön ja muotoon. Miesten kuolemantuomio pantiin yleensä käytäntöön hirttämällä, kun taas naiset joko teloitettiin miekalla tai haudattiin elävältä. Lisäksi jos naisella oli pieniä lapsia, hänen rangaistuksensa saatiin muuttaa esimerkiksi raipparangaistukseksi.

Mutta oliko tilanne todella niin jyrkästi kahtiajakautunut? Kirkonmiesten kourista pääsi kuin koira veräjänraosta, kun taas maallisen oikeuden käsittelyssä kävi yleensä todella huonosti? Kysymyksen ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Mutta Kirsi Salosen kirja synnistä, sovituksesta, rikoksesta ja rangaistuksesta tarjoaa kysymykseen seikkaperäisimmän suomen kielellä kirjoitetun vastauksen.

Teoksen kaksi ensimmäistä päälukua selvittävät maallisen ja kirkollisen oikeusjärjestelmän historian ja toimintaperiaatteet keskiajan Suomessa. Tekijä toteaa, että nämä luvut eivät sisällä varsinaisesti uutta, vaan ne perustuvat aiempaan tutkimukseen. Tämä lieene aivan totta, mutta Salonen on tehnyt kuitenkin suuren työn koottaessaan hajallaan lukuisissa erikielissä tutkimuksissa olevat tiedot napakaksi suomenkieliseksi tekstiksi. Suuri osa lähteistä ja tutkimuksista on ruotsin kielellä, eivätkä käytetyt termit aukea tavalliselle lukijalle – tai keskiajan tutkijallekaan – helposti. Salosen kirjasta käy esimerkiksi selväksi, mitä tarkoittavat käsitteet ”kaari” tai ”rauhanvala”. On kiitettävää, että myös sanojen ruotsinkieliset versiot kerrotaan; se nimittäin helpottaa aiheesta innostuvia ymmärtä-

mään paremmin ruotsinkielistä tutkimusta ja lähdeaineistoa.

Kolmessa seuraavassa pääluvussa keskitytään kirkon sielunhoidolliseen oikeusjärjestelmään, syntyin ja sovitukseen käsitteinä sekä paavilliseen penitentiariaattiin, katolisen kirkon korkeimpaan sielunhoidolliseen laitokseen. Lisäksi paneudutaan siihen, miten suomalaiset osasivat luovia kolmessa erityyppisessä oikeusjärjestelmässä: maallisen ja kirkollisen järjestelmän puitteissa, joista viimeksi mainittu jakaantui vielä kahteen eri osaan eli viralliseen oikeuslaitokseen, jonka tehtävänä oli rangaista rikoksiin syyllistyneitä kristittyjä, ja sielunhoidolliseen järjestelmään, joka keskittyi johdattamaan katuvat syntiset vähemmän synnittömään elämään. Lähteinä käytetään kirkollisia ja maallisia lakeja sekä näiden käytäntöön panemisen seurauksena syntyneitä asiakirjoja.

Kirkollisen oikeuslaitoksen piiriin kuuluivat kaikki papiston tekemät rikokset, koska katsottiin, että papin voi tuomita vain toinen pappi. Lisäksi kirkollisen tarkastelun piiriin kuuluivat kaikki yhtä hyvin maallikkojen kuin pappien rikkomukset, jotka liittyivät jotenkin kirkkoon itseensä, sen dogmeihin tai uskonharjoittamiseen. Tällaisia olivat esimerkiksi vääräntäminen, harhaoppi, henkirkos, tuhopolttot, kiristys, aviorikos, varkaus ja noituus. Kirkollisen tuomioistuimen rangaistukset olivat yleensä vain sakkorangaistuksia. Toisin kuin maallisella oikeudella sillä ei ollut oikeutta määrätä kuoleman- tai ruumiinrangaistuksia.

Paavillisessa penitentiariaatissa käsiteltiin anomukset, joiden lähettäjät olivat syyllistyneet synneihin, joista edes piispa ei voinut antaa synninpäästöä. Tällaisia erikoistapauksia oli lukuisia, ja varsinkin 1400-luvulta lähtien paavillisen penitentiariaatin virkamiehillä piti kiirettä. Koska rippisalaisuus on ehdoton, rekistereihin on koottu ainoastaan tapaukset, jotka eivät

kuulu rippisalaisuuden piiriin. Ihmiset kääntyivät penitentiariaatin puoleen ehkäistäkseen syntejä ennalta esimerkiksi tapauksissa, joissa avioon aikovien välillä oli kirkkolain mukaan virallinen avioeste. Näitä esteitä oli esimerkiksi neljänteen polveen ulottuva sukulaisuusuhde tai kummisuhde. Penitentiariaatti myönsi 35 suomalaiselle avioliittoon liittyvän erioikeuden. Väkivaltaan syyllistynyt pappi tuli automaattisesti ekskommunikoituksi, toisin sanoen erotetuksi kirkon ehtoollisyhteydestä ja tarvitsi näin ollen penitentiariaatin palveluksia. Samoin maallikonkin oli käännettävä paavillisen oikeusistuimen puoleen vuodesta 1139 lähtien, mikäli oli syyllistynyt vakavaan väkivaltaan pappia kohtaan tai jopa tappanut pappia.

Paavillisen kuurian katumusjärjestelmän luo johtivat myös selibaattirikkomukset, kirkollisten valojen ja lupausten noudattamatta jättäminen tai jos joku toimitti sakramentteja ja otti vastaan synnintunnustuksia ilman paikallisen kirkkoherran lupaa. Valtuuksien ylittäjiä olivat usein kerjäläisveljestöön kuuluvat papit, jotka olivat esimerkiksi vihkineet ihmisiä avioliittoon kysymättä lupaa kirkkoheralta. Muutamissa tapauksissa anojat pysyivät erityislupaa aviottoman syntyperänsä vuoksi. Kirkkolain mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneet pojat eivät kelvanneet papeiksi. Paradoksaalista kyllä, monet näistä erivapauden anojista olivat pappien aviottomia lapsia. He saivat penitentiariaatista luvan ryhtyä papeiksi, ja näin voidaan todeta pappisuuden silloin tällöin periytyneen isältä pojalle, selibaattisäännöstä huolimatta. Lyhyesti ilmaistuna penitentiariaatin tehtävänä oli ”vapauttaa katuvat kristityt synnin taakasta ja kirkonkirouksesta tai toisaalta antaa kristityille lupa toimia kirkon määräyksiä vastaan hyvällä omallatunnonla.” Paavillinen kuuria auttoi anojia laatimaan hakemukset oikeaan

muotoon tarjoamalla heille *prokuraattoria* avuksi. Tämä tunki käytännöt ja vaaditut sanamuodot tarkkaan. Oikein laadittu anomus yleensä meni myös läpi ylemmissä asteissa.

Salosen kirjasta käy hyvin selville, että kirkollisen ja maallisen oikeusjärjestelmän päällekkäisyys aiheutti joskus jopa kirkollisen oikeusjärjestelmän hyväksikäyttöä, sillä samasta rikkomuksesta ei yleensä voinut määrätä rangaistusta kuin yhdessä oikeusistuimessa. Periaatteessa työnjako maallisen ja kirkollisen laitoksen välillä oli seuraava: maallisen piiriin kuuluivat henkirikokset, väkivaltarikokset, varkaudet ja omaisuus- ja maakiistat. Kirkollinen oikeus kattoi kirkon normeja vastaan tehtyjä rikkomuksia olivat ne sitten pyhäpäivärikkomuksia, kirkkokurin rikkomuksia tai seksiin liittyviä syntejä. Oikeuskäytäntöihin tuo aimo anoksen sekavuutta se, että käytännössä kaikki maallisen lain piiriin kuuluvat rikkomukset olivat kirkon näkökulmasta syntejä ja siten kuuluivat myös sen vastuupiiriin.

Kirjassa esitellään seikkaperäisesti, millaisiin rikoksiin suomalaiset tyypillisesti näyttivät syyllistyneen. Varkaudet ja väkivaltarikokset olivat yleisimpiä. Salonen saa tiristettyä usein varsin niukoista lähteistä monipuolisen kuvan etenkin 1400-luvun suomalaisten keskinäisistä suhteista. Näyttää selvältä, että vaikka paavi oli Pohjolasta katsottuna kaukana, hän pystyi koneistonsa avulla tukemaan vallassa olevia suomalaisia piispoja, niin etteivät alemman papien edustajat päässeet niskan päälle.

Lopuksi on mainittava kahdesta kauneusvirheestä kokonaisuutena hienossa kirjassa. Kirjassa puhutaan pyhimysten palvonnasta (s. 95), tilalla pitäisi olla pyhimysten kunnioitus, koska palvonta on varattu vain Jumalalle. Toinen lipsahdus liittyy sanaan Kangasala (s. 284). Margit Pedersdotter ei ole

kotoisin Kangasalalta, vaan Kangasalta. Vanhan tamperelaisen pitäisi tämä knoppi tietää. Lopuksi voi vain onnitella tekijää mainiosta kirjasta. Salonen on kypsyttellyt aihepiiriin liittyviä asioita noin vuosikymmenen ajan ja julkaissut aiheesta useilla eri kielillä. Syvä perehtyneisyys aiheeseen näkyy käsillä olevassa kirjassa yhtäältä selkeytenä ja toisaalta seikkaperäisyytenä.

– PAIVI SALMESVUORI